

VILÁG- TÖRTÉNET

8. (40.) évfolyam 2018. 2.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **SÁGHY MARIANNE – BAÁN IZSÁK OSB**
THÉBÁTÓL A BAKONYIG
- **JEAN-MICHEL CARRIÉ**
THÉBAIAK NYUGATON?
- **KAREN BLOUGH**
SZENT MÓRIC LÁNDZSÁJA MINT A POGÁNYSÁG ELLENI
HADJÁRAT RÉSE AZ OTTÓ-KORBAN
- **BEAT NÄF**
HOGYAN LETT SZENT MÓRIC
A NÉMET-RÓMAI BIRODALOM VÉDŐSZENTJE?
- **GUDE SUCKALE-REDLEFSEN**
SZENT MÓRIC, A FEKETE KATONA KULTUSZA
A NÉMET-RÓMAI BIRODALOMBAN
- **SZEMLE**
NOVÁK VERONIKA, TŐSÉR MÁRTON, FÁBIÁN LAURA ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

8. (40.) évfolyam 2018. 2.

TARTALOM

Tanulmányok

Sághy Marianne – Baán Izsák OSB: Thébától a Bakonyig. Szent Móric és vértanútársainak tisztelete Európában (4–21. század)	175
Jean-Michel Carrié: Thébaiak nyugaton? Hadtörténet és hagiográfia	197
David Woods: Szent Móric és a thébai légio legendájának eredete	229
Karla Pollmann: Verses szenvedéstörténetek. Lyoni Szent Eucherius: Az agaunumi mártírok szenvedéstörténetének időmértékes parafrázisai	241
Frederick S. Paxton: Liturgia és gyógyítás a kora középkori szentkultuszban. A lázcsillapító Szent Zsigmond-mise	263
Karen Blough: Szent Móric lándzsája mint a pogányság elleni hadjárat része az Ottó-korban	287
Bozóky Edina: Szent Móric lándzsájának legendája Viterbói Gottfried szerint	311
Beat Näf: Hogyan lett Szent Móric a Német-római Birodalom védőszentje?	329
Gude Suckale-Redlefsen: Szent Móric, a fekete katona kultusza a Német-római Birodalomban	339

Emlékezet

Szent Eucherius: Az agaunumi vértanúk, Szent Maurícius és társai kínszenvedése	353

Szemle

Egy régi klasszikus új köntösben (Novák Veronika)	359
A muszlim hódítás és a bizánci hatalom összeomlása Észak-Afrikában (Tösér Márton)	362
Az uralkodói ideál a középkori Cseh Királyságban (Fábián Laura)	367

Jelen számunkat Sághy Marianne és Baán Izsák OSB szerkesztette
A fordításokat lektorálta Sághy Marianne

Szent Móric, a fekete katona kultusza a Német-római Birodalomban

Szent Móric tisztelete nagy múltra tekintett vissza a Német-római Birodalomban,¹ s erről a hagyományról számos tanulmány olvasható.² A burgundiai Agaunumból kiindulva kultusza gyorsan elterjedt a frank területeken. A Meroving- és Karoling-uralkodók idején sok templom épült tiszteletére, mint például a trieri egyházmegyében található Tholey 634 után, vagy a Bajorországban 741-ben alapított Niederaltaich.³ Az Ottók uralkodása alatt Szent Móric kultikus tisztelete még tovább erősödött. Ennek ékes bizonyítéka I. (Nagy) Ottó (936–973) császárrá koronázása, aki azt akarta, hogy a pápa a szertartást a római Szent Péter-bazilikában Szent Móric oltára előtt végezze. A császár megtette kedves szentjét Szászország védőszentjének, ami abban az időben felölelte a mai Vesztfália, az alsó-szászországi vidék, Hessen, Tübingia és Szász-Anhalt területét. Móric lett a szlávok lakta vidék meghódításának védőszentje, valamint a magdeburgi székesegyház patrónusa, amelyet Ottó az akkori határfolyó, az Elba partján építtetett. Ez a város vált Móric kultuszának új, kiemelkedően fontos központjává. A főnemesség a császár példáját követve számos templomot emeltetett a birodalom új védőszentjének tiszteletére, s ezeknek az új alapításoknak nemritkán Szent Györggyel közösen lett a patrónusa. Szent Gottárd, Hildesheim püspöke (997–1022), aki korábban a Duna partján emelkedő Niederaltaich apátja volt, Hildesheimben is bevezette a szent tiszteletét, s égi pártfogásába ajánlott egy újonnan alapított monostort. A Száli-ház császárai és a Hohenstaufen-dinasztia tagjai is követték az Ottók példáját, és a szent katona kultuszát a monostorok alapítására épülő valláspolitikájuk részévé tették.⁴ Emiatt találhatunk

* Művészettörténész, egyetemi tanár, Berlin.

1 A tanulmány eredeti megjelenése: Suckale-Redlefsen, Gude: Le saint Maurice noir dans l'Empire. In: *Autour de saint Maurice. Actes du colloque Politique, société et construction identitaire, Besançon-Saint-Maurice d'Agaune, 29 septembre–2 octobre 2009, Besançon – Saint-Maurice*. Textes réunis par Brocard, Nicole – Vanotti, Françoise – Wagner, Anne. Saint-Maurice-en-Valais, Fondation des Archives historiques de l'abbaye de Saint-Maurice, 2012. 265–274.

2 Bauerreiss, 1924; Fink, 1928; Herzberg, 1936; Brackmann, 1937; Kuhn, 1971; Köhler, 1986; Zufferey, 1986; Wermelinger, 2005; Näf, 2006; Seeliger, 2006.

3 Stadtmüller, 1971. 60–66. Münchenben a Bajor Nemzeti Múzeum őriz egy Szent Móricot ábrázoló kőszobrot (Inv. Nr. MA 116.1). Az álló, szakállas alak Niederaltaichból származik, és nagyon rossz állapotban maradt meg.

4 Talán Szent Móric-ábrázolás látható a xanteni Szent Viktor-dóm kapuján, illetve Idensen/Wunstorfban a régi templom freskóin. London, British Museum, Ms. Harley 2889, f. 66v (Siegburgi Lectionarium).

mindenütt szerte a birodalom területén Szent Móric tiszteletére szentelt templomokat és oltárokat.

A templomokat elárasztó sok száz Móric-ábrázolás közül csak kevés maradt az utókorra. Többségük a háborúk pusztításának, vagy még inkább a képrombolók dühének esett áldozatul. Szinte teljesen megsemmisültek a kálvinisták és a zwingliánusok uralma alatt álló vidékeken, mint például a Rajnai Palotagrófság és Anhalt területén, de ugyanez érvényes a svábföldi városokra és a Felső-Rajna vidékére is. A Móric-ábrázolások eloszlása ezért igen egyenetlen. Kétségtelen, hogy a legfontosabb központokban nagy számban voltak képek és szobrok; a magdeburgi katedrálisban például a részleges pusztítás ellenére is több mint tizenöt ábrázolás maradt meg. A kereskedőtársaságok, mint például a Hanza-szövetség, hozzájárultak a kultusz terjedéséhez, de általánosságban elmondható, hogy Móric a polgárság körében nem bírt különösebb jelentőséggel.

A kora középkorban Móricnak nem volt egységes és végleges ikonográfiája a Rajnától keletre. Egyedül csak Burgundiában és a hozzá közeli régiókban ábrázolták egységesen fegyveres, lóháton ülő harcosként.⁵ Az ausztriai seitenstetteni apátságából származó elefántcsont reliefen, amely Milánóban készült 968 körül és eredetileg a magdeburgi székesegyház főoltárának részét képezte, a szakállas és fegyvertelen szent Krisztusnál jár közben a császáráért.⁶ Németországban azonban nem ez az ikonográfia terjedt el. Az olyan ábrázolások, mint a Prüm monostorában 986 és 1001 között készült liturgikus énekeskönyvben található illusztrációk⁷ ritkának mondhatók. A 11. századtól kezdve Móric régies páncéltatba öltözött szent lovagként jelenik meg, attribútumai pedig a pajzs és a lándzsa. Így látható a mainzi evangéliumos könyv borítóján is.⁸

Annak ellenére, hogy a Móric-ábrázolásokra a sokféleség volt a jellemző, egy közös vonás azonban mégis felfedezhető bennük, ami Európában mindenhol érvényes volt: sohasem ábrázolták fekete bőrűnek. Pedig Jeromosnál és más ókori szerzőknél olvasható, hogy a szent a Római Birodalom Thebais nevű provinciájából származott, amely a mai Egyiptom és Szudán határvidékén található, s amelynek a központja Théba. Ha ez igaz, akkor Móricnak afrikainak, mégpedig fekete bőrűnek kellett lennie. Ráadásul a keresztes háborúk és a kereskedelmi kapcsolatok révén ismertté váltak az afrikai ember testi jellegzetességei. A fekete rabszolgák nagy feltűnést keltettek Nyugat-Európában, például Laonban, ahol a püspök szolgálatában álló hóhér afrikai származású volt.⁹

5 Lóháton, lovagként ábrázolja őt a hirsai monostorban őrzött zweifalteni passió egyik iniciáléja 1120–1140 körül (f. 105 r.). Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek, Bibl. f. 56.; Boeckler, 1923. 5., 89.; *Suevia Sacra*, 1973. nr. 175a–c.

6 New York, The Metropolitan Museum of Art, George Blumenthal ajándéka, Inv. Nr. 41.100.157.; Puhle, 2001. II. 364. nr. V. 35a.

7 Párizs, Bibliothèque nationale de France, lat. 9448, Prümi Tropár, 986–1001 között (f. 69v–70r., vértanúságának harmadik jelenete); Avril–Delaunay–Rabel, 1995. 61. nr. 54.

8 Steenbock, 1965. 97. ábra; Thurre, 1992. 147.

9 Nogent-i Guibert elbeszélésében olvashatjuk, hogy Gaudry, Laon püspöke fekete szolgáját használta arra, hogy egy lázadó városi vezetőt megvakíttasson, mert tudta, hogy a város lakói a fekete embertől való félelmükben úgyszemint mernek tiltakozni ellene. Nogent-i Guibert, 1981. 336.

1. kép. Szent Móric szobra a magdeburgi székesegyházban

Miért nem ábrázolták a művészek ebben a korban Móricot afrikai arcvonásokkal? Hiszen lehetőségük lett volna rá, a kor művészete pedig a realizmus felé hajlott. A jelenségnek két oka van: a fekete színnel kapcsolatos előítéletek, valamint az afrikai arcvonások iránti megvetés. A fekete az ördög és a gonosztevők színe volt. Úgy tartották, hogy az afrikaiak fekete bőre Noé fiának, Kám bűntetésének következménye, aki az afrikaiak ősatyja. Kámot ugyanis, miután kigúnyolta a részegségében mezítelenül fekvő Noét, apja megátkozta. Fia, Kánaán a következő ítéletet vonta magára: „Legyen a legkisebb szolga testvérei között!” (Ter 9,25). Emiatt egyesek az afrikaiak arcvonásaiban az eszményi arc torzulását látták. Így tehát egy színes bőrű szent teljességgel elképzelhetetlen volt. A „feketeségtől” és a hozzá kapcsolódó negatív képzetektől való félelem még ma is tetten érhető az olyan kifejezésekben, mint a „feketehumor”, a „feketegazdaság” vagy a „feketézés”.

A magdeburgi ikonográfiai forradalom

A tabut 1240 körül Magdeburgban döntötték le azzal a csonkaságában is rendkívüli Szent Móric-szoborral, amely a székesegyház szentélyében látható.¹⁰ A szobrász olyan merész volt, hogy a katedrális és az egyházmegye fővédőszentjét nemcsak fekete bőrűnek ábrázolta, hanem valóságghú, afrikai arcvonásokat is faragott neki. A szent lovag egy a fejet is beborító, mellvérttel megerősített páncélinget visel, amit kívülről bőrkötény takar. A két láb alsó része és a talpazat hiányzik. Elveszett a lándzsa is, amely minden bizonnyal a szobor jobb kezében volt, akárcsak a baljában tartott pajzs. A szobor eredetileg teljes felületén festett és aranyozott volt. A jelenleg fellelhető festékmaradványok mindebből vajmi keveset őriznek. A szent határozottan tekint le az őt szemlélő látogatóra. Sajnos semmit sem tudunk arról, hogy ez a szobor eredetileg hol lehetett, és milyen céllal készülhetett (1. kép).

¹⁰ Devise, 1979. 160.; Suckale-Redlefsen, 1987. 18.; Flüher-Kreis, 2003. 16–22.; Suckale-Redlefsen, 2009a. 199–207.; Puhle, 2009. II. nr. III. 25.; Brandl, 2009. 59., 210.

A nagy horderejű ikonográfiai fordulattal kapcsolatban sok kérdés merül fel. Biztosan közrejátszott benne Albrecht von Käfernburg érsek, aki II. Frigyes császár tanácsadója volt. A történetírók egyöntetűen arról számolnak be, hogy a császár kíséretében feltűnő fekete afrikaiak nagy hatással voltak a népre. Ugyanakkor azzal is számolni kell, hogy az ősi művészeti központokhoz képest a „peremvidék” sokkal szabadabb volt, hajlott arra, hogy semmibe vegye a már-már kánonná vált ősmintákat, s hogy hallatlan újításokra ragadtassa magát. A 13. századból ugyanis nem maradt fenn más olyan ábrázolás, amely ezt az új modellt követné, s joggal gondolhatjuk, hogy ez nem azért van, mert a többi hasonló alkotás elveszett.

Sajátos problémát vetnek fel Szent Móric és bajtársa, Ince (Innocentius) szobrai, melyek a székesegyház szentélykörüljárójában, a kórus oszlopain a szószék magasságában állnak.¹¹ E monumentális szobrok eredeti helye ismeretlen. Az azonban biztos, hogy a fekete Szent Móricnál korábban készültek, sőt az is lehetséges, hogy korábbiak a székesegyháznál is, amit 1209-ben kezdtek építeni. Bár a bőruk fekete, arcukon nem fedezhető fel afrikai vonás. Sőt igazából az sem bizonyított, hogy a jelenlegi szín azonos az eredeti festéssel. Mindenesetre az ikonográfia eltérő: Móric lándzsa helyett kardot tart a kezében, fején koronás sisak, pajzsán pedig a birodalmi sas és egy kereszt látható. Valószínűleg ugyanez volt Szent Móric elveszett pajzsán is.

A 13. századból származó összes szászországi ábrázoláson megfigyelhető egyfajta óvatos kísérletezés. Ezek közül a legfontosabb a naumburgi katedrális szent lovakokat ábrázoló festett üvegablakán feltűnő thébai szent (1245–1255 körül).¹² Az eredeti arc összetört, de a kezek lilás tónusa, valamint a göndör haj arra utalnak, hogy eredetileg afrikai lehetett. A magdeburgi szoborhoz képest a legfontosabb különbség, hogy a fején hercegi korona van, s nincs fegyverzete. Nem egyszerű lovas katona, mint Magdeburgban, hanem egy légió hadvezére. Akárcsak a székesegyház híres alapítóinak szobrai, Móric is a francia udvar viseletét imitáló ruhában jelenik meg. A pajzs ikonográfiája a fehér alapon vörös kereszttel az agaumi Szent Móric-monostor hagyományát követi, szemben a Naumburg felett érseki hatalmat gyakorló Magdeburgban ábrázolt birodalmi sassal.

Az első-szászországi Hollern templomában látható faszobor arca és kezei feketék, de a szobor jelenlegi festése restaurálás eredménye, s nem biztos, hogy összhangban van az eredetivel.¹³ Móric álló alakos szobra egy lovat mintáz, aki nagyméretű kardját maga előtt tartja. Az egykori Szászország művészei fenntartásokkal fogadták a magdeburgi újítást: ennek nyomaival találkozhatunk két női kőszoborban is. Az ebstorfi Szent Móric-monostor egyik illusztrált krónikájában található miniatúra a szent lovat és társait ábrázolja.¹⁴ Mindannyian fehérek és szőkék. Afrikai eredetükről csak az árulkodik, hogy pajzsukon egy néger feje látható. Ugyanitt, Ebstorf monostorában őrzik a védőszent 13. századi, nagyméretű szob-

11 Suckale-Redlefsen, 2009a. 203.; Brandl, 2009. 151., 226.

12 Suckale-Redlefsen, 1987. 64., 161.; Suckale-Redlefsen, 2009a. 204–205.

13 Suckale-Redlefsen, 1987. 81., 162.; Suckale-Redlefsen 2009a. 204–205.

14 Suckale-Redlefsen, 2009a. 205.

2. kép. Magister Theodoricus:
Szent Móric (1360 körül)

rát, melynek megmaradtak értékes, hímzett ruhái is.¹⁵ Arcvonásai nyugati lovagot mintáznak, hajviselete francia, s udvari viseletben jelenik meg, akárcsak a naumburgi szobor. A négerfejekkel díszített pajzs későbbi hozzátoldás.

Az afrikai lovag megdöbbenő újszerűsége még magában Magdeburgban sem volt feltétlenül elfogadott. Egy 1276-ból származó zsoldároskönyv miniatúráján, melyet egykor a metzi városi könyvtárban őriztek, s amely elpusztult a második világháborúban, Móric a megszokott módon, fehér bőrrel jelent meg.¹⁶

A 14. század és a 15. század eleje

A színes bőrű Szent Móric csupán elszigetelt és múló jelenség lett volna, ha IV. Károly (1316–1378) és tanácsadói nem tették volna le mellette a voksukat. A Luxemburgi-dinasztia hercegét, aki a francia udvarban nevelkedett, 1347-ben koronázták királlyá, és 1355-ben lett a birodalom császára. Prágát világvárossá fejlesztette, s gyakran időzött új székesegyháza közelében a Hradzsínban. Károly az egész világ uralkodójának érezte magát, sajátos elképzeléseket táplált a világról és annak történelméről, s ebben az afrikaiaknak különleges szerep jutott. Ennek köszönhető, hogy a karlštejni vár Szent Kereszt-kápolnájában megjelenő szentek között egy fekete Szent Móric is helyet kapott (2. kép). A festményt más szent lovagok képeivel együtt az udvari festő, Theodorik mester készítette 1360 és 1364 között,¹⁷ aki a

15 Kroos, 1970. 50., 119.

16 Metz, Bibliothèque de la Ville, Ms. 1200, f. 174r.; Braun-Niehr, 2009. 221–233.

17 Devisse, 1979. 117.; Suckale-Redlefsen 1987. 58., 164.; Suckale-Redlefsen, 2009b. 328–345.

magdeburgi székesegyház oszlopainak felső részében álló szobrok régi ábrázolásmódjához visszatérve a szentet lándzsa helyett karddal ábrázolta. A lándzsa egyre inkább egybemosódott a Szent Lándzsával, amellyel Longinus átszúrta Krisztus oldalát, és amely körül egy külön kultusz volt kialakulóban.

Az afrikaiak iránti érdeklődés más területeken is megjelent. A császár 1353–1354 körül megbízta a szintén udvari festőnek számító, strasbourggi Nikolaus Wurmsert, hogy a karlštejni vár egyik termében fesse meg uralkodóházának családfáját egészen Noéig visszamenőleg.¹⁸ Ezen a festményen Kám, Noé fia kitüntetett helyet foglal el. Annak ellenére, hogy atyja átka sújtotta, a családfán pozitív szerepet kapott, mert a császár nemcsak az afrikaiak ősatyját vélte felfedezni benne, hanem a szlávokét is. Ezenkívül nagyon sok néger jelenik meg a Vencel királyhoz kötődő asztrológiai gyűjteményben is, melyet ma Münchenben őriznek.¹⁹ Ez azzal magyarázható, hogy IV. Károly és fia, Vencel, különösen vonzódtak az okkult tudományokhoz, főleg az asztrológiához.

IV. Károly külpolitikájának egyik fő csapásiránya a tenger felé való kijutás biztosítása volt, s ennek részét képezte az Elba folyó mentén fekvő területek feletti uralom megszilárdítása. Emiatt Magdeburg érseke különösen fontos szerepet töltött be. A császár elérte a pápánál, hogy a püspöki székre saját udvarából való, csehországi emberek kerüljenek. A császári befolyás nyugati irányba való kiterjesztése, valamint Szilézia és Brandenburg területének annektálása együtt járt a fekete Szent Móric-ábrázolás elterjedésével, s ebben a folyamatban szerepet vállaltak a Hanza-városok és a Német Lovagrend tagjai is. Ennek ellenhatásaként ugyanakkor a lengyelek és azon népek szemében, melyeket a császári terjeszkedés fenyegetett, Móric ellenséges szentté vált.

A fekete Szent Móric-ábrázolás elterjedése

A színes bőrű Móric-ábrázolás meggyökerezését nemcsak a cseh hatás erősítette, hanem az is, hogy Európában általánosan elterjedt divattá vált az egzotikum. Ahogy múlt a feketeségtől való félelem, a napkeleti bölcsek egyikét is fekete bőrűnek kezdték ábrázolni, s ez az újítás nem csak a birodalom határain belül jelent meg. Ezzel a „*black is beautiful*” tendenciával szemben ugyanakkor ellenállás is tapasztalható volt, aminek egyik legismertebb példája az 1467-re datálható alabástrom Móric-szobor a magdeburgi székesegyházban.²⁰

A kortárs leírások ódákat zengtek ennek az értékes szobornak a szépségéről. S joggal kérdezhetjük, vajon nem annak szólt-e a lelkesedés, hogy az afrikai vonások alig jelennek meg az alkotáson. A szobor egyébként nagyon hasonló a burgund hercegi udvarban III. (Jó) Fülöp és Merész Károly uralkodása idején született

18 A családfát kizárólag csak az 1574–1575-ös *Codex Heidelbergensis*ből ismerjük: Prága, Archiv Národní galerie v Praze, AA 2015.; Fajt–Hörsch–Langer, 2006. 62.; Suckale-Redlefsen, 2009b. 10. ábra.

19 München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 826, f. 11v, 14r, 15r, 16r, 17r–v; Fajt–Hörsch–Langer, 2006. 159. nr.17.; Suckale-Redlefsen, 2009b. 11. ábra.

20 Suckale-Redlefsen, 1987. 75., 186.

műalkotásokhoz, azzal a különbséggel, hogy ott csak a szolgálakat és a hóhérokat volt szokás négernek ábrázolni. Mindazonáltal a magdeburgi szobor öltözetén is felfedezhetők olyan egzotikus elemek, mint a sál vagy a kisméretű diadém. Amíg tehát a 13. században a művészek vonakodtak afrikai vonásokkal ábrázolni a szenteket, addig a 15. század közepén már elfogadott, hogy létezhet néger szent, csak épp a bőrének feketeségét próbálják meg lehetőség szerint egy kissé kifehériteni. Míg Magdeburgban ez a megoldás egyedi esetnek mondható, addig Svábföldön számos példát láthatunk rá.

A 15. század végére a fekete Szent Móric szinte mindenhol megjelent a birodalom területén. Ragyogó pompában ábrázolták, egzotikus ruhákban, hallatlan gazdagsággal, néhol még fülbevalóval is ellátták. Bizonyos művészeknél az afrikai vonások egyre inkább keveredtek török és más keleti elemekkel. Az afrikai szent ábrázolása a művészek számára lehetőséget kínált képzeletbeli és szürreális ruhák és kiegészítők kitalálására. Ennek a kornak példárértékű személyisége volt Brandenburi Albert bíboros a Hohenzollern-dinasztiából.²¹ Hatalma kiterjedt a magdeburgi, a halberstadti és a mainzi püspökség területére is (1513–1541). A kor legnevesebb művészeitől rendelt Móric-képeket, köztük Lucas Cranachtól és Matthias Grünewaldtól (3–4. kép).²² A bíboros büszkeségét hatásosan fejezi ki Grünewald táblaképe, mely eredetileg Halle székesegyházának készült, de jelenleg Münchenben látható. A festményen anakronisztikus jelenet látható: Szent Erasmus fogadja Szent Móric látogatását.²³ Erasmust, a brandenburgi ház védőszentjét a festő a megrendelő bíboros vonásaival örökítette meg. A művész kiemeli a túlsúlyos egyházfő és a

3. kép. Id. Lucas Cranach: Szent Móric (1520–1525)

²¹ Tacke, 2006.

²² New York, Metropolitan Museum of Art, illetve München, Alte Pinakothek.

²³ München, Bayerische Staatsgemäldesammlungen, Alte Pinakothek, Inv. 1044.; Devisse, 1979. 187.; Suckale-Redlefsen, 1987. 94., 153., 214.

4. kép.
Matthias Grünewald:
Szent Móric
és Szent Erasmus
(1517–1523)

Móric karcsúsága közötti kontrasztot. A különbséget még inkább kihangsúlyozzák a bíboros fényűző és nehéz liturgikus ruhái, szemben a gáláns lovag étellel teli, könnyed eleganciájával.

Albert bíboros leglátványosabb megrendelése egy életnagyságú faszobor volt: Móricot V. Károly császárnak az az ezüstpáncélzata borította, amelyet a flamand városokban tartott diadalmenete és aacheni koronázása során viselt.²⁴ A császár ajándéka volt az érsek számára, cserébe a megválasztása körül nyújtott támogatásáért. A szobor a hallei katedrálisban egy párnázott alapzaton állt. Jobb kezében a császári zászló volt, rajta a homokszínű birodalmi sassal és a téglavörös burgundi címerrel, míg bal kezében egy nagy kardot tartott, melynek gazdagon díszített hüvelyét drágakövek ékesítették. A szent az Aranygyapjas rend nyakékét viselte, valamint egy másik nyakláncot, amely egy hatalmas ékszert foglalt magában. A fején széles karimájú kalap volt látható, melyet strucc tollak díszítettek. A szobor olyan kifejező volt, mintha élne, ezért nagy tömegek zarándokoltak Halléba.

24 Devisse, 1979. 150.; Suckale-Redlefsen, 1987. 89., 216.; Timann, 2006. 255–283.

5. kép.
Szent Móric
Marx Reichlich
táblaképén
(részlet)

(Nem csoda, ha Luther Márton tüzet okádott a „hallei bálvány” ellen. Nem egészen húsz évvel később maga a bíboros volt kénytelen szétbontani a szobrot, hogy adósságait ki tudja fizetni.) Az így ábrázolt Móric már nemcsak a magdeburgi egyházmegye védőszentje, hanem az egész birodalomé. Albert Németország prímási címére tartott igényt, azaz a pápa után a katolikus egyház legmagasabb tisztségére tört, miközben a birodalom kancellárja is volt.

1500 körül a szent ikonográfiája tovább gazdagodott. Marx Reichlich egyik táblaképén, amely az 1500-as évek legelején készült a salzburgi Szent Péter-apatóság számára (5. kép), Móricot az 1440-es évek divatjának megfelelően rózsaszínű páncélban láthatjuk.²⁵ A szent bőre barna, arca azonban inkább arab vagy török vonásokat hordoz. Szakállja és turbánja egyáltalán nem jellemző a thébaiakra. Paradox módon tehát egy olyan országban, amelyet akkoriban oszmán hadjáratok fenyegettek, a védőszent Móric keleti katonaként jelent meg. Ez a törökös ábrázolás pedig kezdte egyre inkább kiszorítani az afrikait.

A szentről egyre több kép és szobor készült, s ezzel együtt a címertani különbségek is egyre inkább láthatóvá váltak. Münster környékén és Vesztfáliában

25 Bécs, Museum Mittelterlicher Österreichischer Kunst, Unteres Belvedere, Inv. 4367.; Suckale-Redlefsen, 1987. 154., 233.

Móric pajzsán tövisek jelentek meg, míg a Duna mentén, Bajorországtól Magyarorszáig a hármashalom vette át a korábbi jelképek helyét. A birodalom területén nem alakult ki egységes ikonográfia. Így például Kölnben, annak ellenére, hogy a napkeleti bölcsek közül a legfiatalabb királyt következetesen feketének festik meg, Szent Mórica ugyanez nem érvényes. Ennek oka pedig abban keresendő, hogy a városban elterjedt volt „Mór Szent Gergely” kultusza, aki a hagyomány szerint a thébai légió egyik altisztje volt, s Kölnben – legalábbis a 13. század végétől kezdve – csak őt volt szokás feketének ábrázolni.

A reformáció után

A reformáció törést jelentett a műalkotások történetében. A protestáns országokban szentábrázolások már csak kivételes esetekben születtek. A katolikus területen a megrendelések megritkultak, kivéve talán azokat a vidékeket, ahol a képművészet teljes pusztítást végzett, mint például Münsterben vagy Augsburgban. A legtöbb helyen csak néhány síremléket vagy oltárképet újítottak fel. Bajorországban a katolikus megújulás kísérletet tett a középkor nagy hagyományainak felelevenítésére. V. Albert bajor herceg Hans Mielich nevű udvari festőjét azzal bízta meg, hogy az ingolstadti Miasszonyunk-templom számára készülő nagyméretű oltárt a késő gótikus szárnyas oltárok mintájára készítse el. Az oltárt 1572-ben szentelték fel, egy évvel a törökök felett aratott lepantói győzelem után.²⁶ A templom az ottani jezsuita egyetemhez tartozott, az átalakítást meghatározó ikonográfiai program pedig a tridenti zsinat határozataira épült. Szent Móric szerepe a kompozícióban ugyanakkor másodlagos, alakja másik három szent társaságában jelenik meg az oltárképen, mint a Niederaltaich anyamonostorához tartozó ingolstadti Szent Móric-kolostor védőszentje. A korabeli páncéltatban ábrázolt szent egyik kezével egy hármashalommal díszített pajzsot tart, míg a másikban kard látható. A fején török módra turbánt visel, akárcsak Marx Reihlich már említett Móric-képén, amely a bécsi Belvedere galériában látható.

A nyugati és török elemek ilyen ötvözésére azonban nem várt nagy jövő. Bajorországban az ingolstadti Szent Móric-ábrázolás volt az utolsó, amelyen a szent sötét bőrrel jelent meg, annak ellenére, hogy a háromkirályok egyike továbbra is megmaradt feketének. A barokk szobrok bajor földön, akárcsak a többi katolikus országban, Mórictot teljesen fehérnek ábrázolják. A fekete Szent Móric egyedül csak Németország északi részén élt tovább, s ott is csak olyan területeken, ahol a katolicizmus és a protestantizmus egymással kölcsönhatásban létezett. Hildesheimben, Münsterben és Magdeburgban a katolikus és a protestáns megrendelők egyaránt ragaszkodtak ehhez az immár hagyományossá vált ábrázolási módhoz. A szent öltözete azonban már se nem korabeli, se nem egzotikus, hanem inkább színpadi kosztüm jelleggel az ókori római katona páncélját utánozza. A Magdeburghoz közeli Ammensleben egykori katolikus kolostor-

26 Suckale-Redlefsen, 1987. 115., 265.; Wimböck, 1998.

templomában található Móric-szobor, mely a Mária-kápolna oltárképét őrzi, leginkább operetthősre emlékeztet.²⁷ Teljesen hiányzik belőle a szentre jellemző méltóság, egyáltalán nem képes áhítatot kelteni. Így ért véget egy fekete szent különleges története, akinek mintegy kétszázötven ábrázolása maradt fenn a Német-római Birodalom területén.

Fordította: Baán Izsák OSB

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

Archiv Národní Galerie v Praze, Prága
Bayerische Staatsbibliothek, München
Bayerische Staatsgemäldesammlungen, München
Bayerisches Nationalmuseum, München
Bibliothèque de la Ville, Metz
Bibliothèque Nationale de France, Párizs
British Museum, London
Museum Mittelalterlicher Österreichischer Kunst, Bécs
The Metropolitan Museum of Art, New York
Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart

2. Kiadott források

Avril-Delaunay-Rabel
1995 *Manuscrits enluminés d'origine germanique. Tome I. Xe – XIVe siècle*. Éd. par Avril, François – Delaunay, Isabelle – Rabel, Claudia. Paris, 1995.

Nogent-i Guibert
1982 Guibert de Nogent: *De vita sua sive monodiae. Autobiographe*. Édition et traduction par Labande, Edmond-René. Paris, 1982. (Les classiques de l'histoire de France, 34.)

3. Szakirodalom

Bauerreiss
1924 Bauerreiss, Romuald: Frühmissionare in Südbayern. In: *Wissenschaftliche Festgabe zum zwölfhundertjährigen Jubiläum des Hl. Korbinian*. Hrsg. v. Schlecht, Joseph. München, 1924. 43–60.

Boeckler
1923 Boeckler, Albert: *Das Stuttgarter Passionale*. Augsburg, 1923.

²⁷ Suckale-Redlefsen, 1987. 271.

Brackmann

1937 Brackmann, Albert: Die politische Bedeutung der Mauritius-Verehrung im frühen Mittelalter. In: *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften Philosophisch-historische Klasse*, 30. (1937). 279–305.

Brandl

2009 Brandl, Heiko: *Die Skulpturen des 13. Jahrhunderts im Magdeburger Dom. Zu den Bildwerken der älteren und jüngeren Werkstatt*. Halle (Saale), 2009. (Beiträge zur Denkmalkunde, 4.)

Braun-Niehr

2009 Braun-Niehr, Beate: Die sächsische Buchmalerei und Magdeburger Skriptorien im 13. Jahrhundert. In: *Aufbruch in die Gotik. Der Magdeburger Dom und die späte Stauferzeit*. Bd. I. Hrsg.v. Puhle, Matthias. Mainz, 2009. 220–233.

Devisse

1979 Devisse, Jean: *De la menace démoniaque à l’incarnation de la sainteté*. Fribourg, 1979. (L’image du noir dans l’art occidental, 2.)

Fajt–Hörsch–Langer

2006 *Karl IV. Kaiser von Gottes Gnaden. Kunst und Repräsentation des Hauses Luxemburg. Katalog zur Ausstellung auf der Prager Burg vom 16. Februar bis 21. Mai 2006*. Hrsg. v. Fajt, Jiří – Hörsch, Markus – Langer, Andrea. München, 2006.

Fink

1928 Fink, Hans: *Die Kirchenpatrozinien Tirols. Ein Beitrag zur tirolisch-deutschen Kulturgeschichte*. Passau, 1928.

Flühler-Kreis

2003 Flühler-Kreis, Dione: Mauritius – heiliger Ritter, Mohr und Reichspatron. In: *Kunst + Architektur in der Schweiz*, 54. (2003) 3. sz. 16–22.

Herzberg

1936 Herzberg, Adalbert Josef: *Der heilige Mauritius. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Mauritiusverehrung*. Düsseldorf, 1936. (Forschungen zur Volkskunde, 25–26.)

Köhler

1986 *Mauritiuskirchen in deutschen Landen*. Hrsg. v. Köhler, Christian. Hannover, 1986.

Kroos

1970 Kroos, Renate: *Niedersächsische Bildstickereien des Mittelalters*. Berlin, 1970.

Kuhn

1971 Kuhn, Martin: St. Mauritius mit der Lanze der ottonische Reichspatron an der Schwelle zwischen Franken und Thüringen. In: *Geschichte am Obermain*, 7. (1971/72) 51–76.

Näf

2006 Näf, Beat: Die Anfänge der Mauritius-Verehrung. In: *Das ehemalige Kollegiatstift St. Moritz in Augsburg (1019–1803). Geschichte, Kultur, Kunst*. Hrsg. v. Müller, Gernot Michael. Lindenberg, 2006. 91–106.

Puhle

2001 *Otto der Grosse. Magdeburg und Europa*. Bd. I. Essays. Bd. II. Katalog. [Eine Ausstellung im Kulturhistorischen Museum Magdeburg vom 27. August – 2. Dezember 2001.] Hrsg. v. Puhle, Matthias. Mainz, 2001.

2009 *Aufbruch in die Gotik. Der Magdeburger Dom und die späte Stauferzeit*. Bd. 1. Essays. Bd. 2. Katalog. [Landesausstellung Sachsen-Anhalt aus Anlass des 800. Domjubiläums vom 31. August bis zum 6. Dezember 2009 im Kulturhistorischen Museum Magdeburg.] Hrsg. v. Puhle, Matthias. Mainz, 2009.

Seeliger

2006 Seeliger, Hans Reinhard: Die Verehrung des hl. Mauritius und der Thebäer von der Spätantike bis in die ottonisch-salische Zeit und die Translation ihrer Reliquien durch Ulrich von Augsburg. In: *Das ehemalige Kollegiatstift St. Moritz in Augsburg (1019–1803). Geschichte, Kultur, Kunst*. Hrsg. v. Müller, Gernot Michael. Lindenberg, 2006. 107–120.

Stadtmüller

1971 Stadtmüller, Georg: *Geschichte der Abtei Niederaltaich 741–1971*. Augsburg, 1971.

Steenbock

1965 Steenbock, Frauke: *Der kirchliche Prachteinband im Mittelalter. Von den Anfängen bis zum Beginn der Gotik*. Berlin, 1965.

Suckale-Redlefsen

1987 Suckale-Redlefsen, Gude: *Mauritius: Der Heilige Mohr. The Black Saint Maurice*. München, 1987.

2009a Suckale-Redlefsen, Gude: Der schwarze Ritter von Magdeburg. In: *Aufbruch in die Gotik. Der Magdeburger Dom und die späte Stauferzeit*. Bd. I. Hrsg. v. Puhle, Matthias. Mainz, 2009. 192–201.

2009b Suckale-Redlefsen, Gude: Schwarze in der Kunst Böhmens unter den Luxemburgern. In: *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich*. Hrsg. v. Fajt, Jiří – Langer, Andrea. München, 2009. 328–345.

Suevia Sacra

1973 *Suevia Sacra. Frühe Kunst in Schwaben. Katalog zur Ausstellung in Augsburg (Rathaus) vom 30. Juni bis 16. September 1973*. Augsburg, 1973.

Tacke

2006 *Der Kardinal. Albrecht von Brandenburg, Renaissancefürst und Mäzen*. Bd. I. Katalog. Bd II. Essays. Hrsg. v. Tacke, Andreas. Regensburg, 2006.

Thurre

1992 Thurre, Daniel: *L'atelier roman d'orfèvrerie de l'abbaye de Saint-Maurice*. Sierre, 1992.

Timann

2006 Timann, Ursula: Bemerkungen zum Halleschen Heiltum. In: *Der Kardinal. Albrecht von Brandenburg. Renaissancefürst und Mäzen*. Bd. II. Hrsg. v. Tacke, Andreas. Regensburg, 2006. 255–283.

Wermelinger

2005 *Mauritius und die Thebäische Legion. Akten des internationalen Kolloquiums Fribourg, Saint-Maurice, Martigny, 17.–20. September 2003*. Hrsg. v. Wermelinger, Otto et al. Fribourg, 2005. (Paradosis, 49.)

Wimböck

1998 Wimböck, Gabriele: *Der Ingolstädter Münsteraltar*. München, 1998. (Arbeitshefte des Bayerischen Landesamtes für Denkmalpflege, 91.)

Zufferey

1986 Zufferey, Maurice: Der Mauritiuskult im Früh- und Hochmittelalter. In: *Historisches Jahrbuch*, 106. (1986) 23–58.

GUDE SUCKALE-REDLEFSEN

THE CULT OF SAINT MAURICE, THE BLACK SOLDIER IN THE HOLY ROMAN EMPIRE
OF THE GERMAN NATION

First represented as a black soldier in 1240 at Magdeburg Cathedral, the “Moor” Saint Maurice became a resounding success in Germany: between the thirteenth and the sixteenth century, the black Saint Maurice was an extravagant, gallant soldier, often wearing breathtakingly luxurious outfits. The paper surveys and contextualizes some of the 250 extant images produced in these three hundred years, and discusses the transformations of the black soldier into an Arab or Turkish one in the fifteenth century.

CONTENTS

Studies

Marianne Sághy – Izsák Baán OSB: From Thebes to the Bakony: The Cult of Saint Maurice and his Companions in Europe (4 th –21 th Century)	175
Jean-Michel Carrié: Thebans in the West? Military History and Hagiography	197
David Woods: The Origin of the Legend of Maurice and the Theban Legion	229
Karla Pollmann: Poetry and Suffering: Metrical Paraphrases of Eucherius of Lyons' Passio Acaunensium Martyrum	241
Frederick S. Paxton: Liturgy and Healing in an Early Medieval Saint's Cult: The Mass in Honore Sancti Sigismundi for the Cure of Fevers	263
Karen Blough: The Lance of Saint Maurice as a Component of the Early Ottonian Campaign against Paganism	287
Edina Bozóky: The Legend of Saint Maurice' Lance according to Gottfried of Viterbo	311
Beat Näf: How Did Saint Maurice Become the Patron Saint of the Holy Roman Empire of the German Nation?	329
Gude Suckale-Redlefsen: The Cult of Saint Maurice, the Black Soldier in the Holy Roman Empire of the German Nation	339

Memory

Eucherius of Lyon: Passio Acaunensium Martyrum	353

Book Reviews

Education and Culture in the Barbarian West: From the Sixth through the Eighth Century (Veronika Novák)	359
Muslim Expansion and Byzantine Collapse in North Africa (Márton Tóssér)	362
The Ideal Ruler in Medieval Bohemia (Laura Fábíán)	367

HU ISSN 0083-6265

Kiadja az MTA BTK Történettudományi Intézet
A kiadásért felel Fodor Pál igazgató
A szerzési, tördelési munkálatokat
az MTA BTK TTI tudományos információs témacsoportja végezte
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

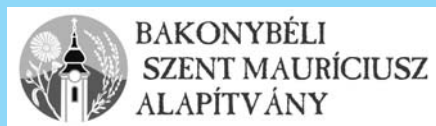

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

Lapszámunk támogatói:
Szent Maurícius Monostor
Bakonybéli Szent Maurícius Alapítvány

A Világtörténet 2018-as évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap